

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ
ЗБОРНИК

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE DE L'ACADEMIE POUR L'ETUDE
DU KOSOVO ET METOHIJA

RECUEIL DU KOSOVO ET METOHIJA

8

REDACTEUR DRAGAN VOJVODIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
АКАДЕМИЈСКИ ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИ ЗБОРНИК

8

УРЕДНИК ДРАГАН ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2019

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈСКОГ ОДБОРА

ГОЈКО СУБОТИЋ
МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ
ДРАГАН ВОЈВОДИЋ, уредник
РАДА СТИЈОВИЋ, секретар
КОСТА ЧАВОШКИ
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ
РАДИВОЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

Примљено на II редовном скупу Одељења историјских наука
26. фебруара 2020. године

НА ПРЕДЊОЈ СТРАНИ КОРИЦА:
АМБЛЕМ – ГРАЧАНИЧКА ЦРКВА У РУЦИ
КТИТОРА КРАЉА МИЛУТИНА СА ФРЕСКЕ У
ГРАЧАНИЦИ, 1321. ГОДИНА – НИКОЛА ДУДИЋ
ТЕКСТ – ДРАГОМИР ТОДОРОВИЋ

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИЗЛАЗИ ДВОГОДИШЊЕ
ISSN 0354-284X

ЛЕКТОРИ И КОРЕКТОРИ: ТАТЈАНА РУЖИН ИВАНОВИЋ И
НЕНАД ИВАНОВИЋ

ПРЕВОД РЕЗИМЕА: МИЉАНА ПРОТИЋ И НЕНАД ТОМОВИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: НИКОЛА СТЕВАНОВИЋ

КОМПЈУТЕРСКА ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ: ДАВОР ПАЛЧИЋ

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО 2020. ГОДИНЕ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Tatjana Starodubcev</i>	St. Prokopios and St. Theodore Teron Killing Monsters in the Prizren Gospel	1
<i>Таџјана Сџародубцев</i>	Свети Прокопије и свети Теодор Тирон убице немани у Призренском јеванђељу	32
<i>Драган Војводић</i>	Представа светог Арсенија Српског у дечанском менологу	35
<i>Dragan Vojvodić</i>	The Image of Saint Arsenije of Serbia in the Dečani Menologion	61
<i>Томислав Ж. Јовановић</i>	Протојеванђеље Јаковљево у препису манастира Дечана	63
<i>Tomislav Ž. Jovanović</i>	The Dečani Monastery Copy of the Protoevangelium of James	78
<i>Miodrag M. Vukčević</i>	Kulturidentität in deutschen Routenplänen zu den zentralen Teilen der europäischen Türkei im Verlauf der Jahrhunderte	79
<i>Миодраг М. Вукчевић</i>	Културни идентитет у немачким мапама пута за централни део европске Турске током векова	110
<i>Славенко Терзић</i>	Писмо Симе Андрејевића Игуманова руском амбасадору у Цариграду Николају Павловичу Игнатијеву	113
<i>Slavenko Terzić</i>	The Letter of Sima Andrejević Igumanov to the Russian Ambassador in Constantinople Nikolay Pavlovich Ignatyev	124
<i>Мина Дармановић</i>	Осврт на народни накит Косова и Метохије	125
<i>Mina Darmanović</i>	An Overview of the Traditional Folk Jewelry of Kosovo and Metohija	137
<i>Игор Борозан</i>	Династија Обреновић и Косовски завет у вербалној и визуелној култури друге половине 19. века	139
<i>Igor Borozan</i>	The Obrenović Dynasty and the Kosovo Covenant in the Verbal and Visual Culture of the Second Half of the Nineteenth Century	154
<i>Бранка Гугољ</i>	Деведесет година рада на проучавању и заштити архитектуре манастира Бањска: 1928–2018	157
<i>Branka Gugolj</i>	Ninety Years of Research and Protection of the Architecture of Banjska (1928–2018)	172

<i>Тања Милосављевић</i>	Концептуализација госта и домаћина у језичком сазнању призренских Срба	173
<i>Tanja Milosavljević</i>	The Conceptualization of Guest and Host in the Linguistic Experience of the Prizren Serbs	183
<i>Софија Милорадовић</i>	Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености	185
<i>Sofija Miloradović</i>	The Kosovo-Resava Dialects in Kosovo and Metohija. Their Status Within the Dialectal Formation. An Overview of their Characteristics and Level of Exploration	225
<i>Радивоје Младеновић</i>	Судбина флексије именица косовско-метохијских призренско-јужноморавских говора	227
<i>Radivoje Mladenović</i>	The Destiny of Noun Inflection in Prizren – South Morava Vernaculars of Kosovo and Metohija	249
<i>Бојана Вељовић</i>	Обележавање будућих радњи у говору шарпланинске жупе Сирињић	251
<i>Bojana Veljović</i>	Expressing Future in the Sirinić Region on the Šar Mountains	263
<i>Јово Медојевић</i> <i>Саша Милосављевић</i>	Демографски процеси на Косову и Метохији од 1999. до 2019. године	265
<i>Jovo Medojević</i> <i>Saša Milosavljević</i>	Demographic Processes in Kosovo and Metohija from 1999 to 2019	284
	Упутство за припрему рукописа за објављивање у Косовско-метохијском зборнику	287

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ГОСТА И ДОМАЋИНА У ЈЕЗИЧКОМ САЗНАЊУ ПРИЗРЕНСКИХ СРБА*

ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ**

UDC: 811.163.41'37
811.163.41'282.2(497.115)

Прагматички и семиотички аспект гостопримства могуће је дешифровати и интерпретирати преко семантичког смисла лексичких јединица којима је концепт разрађен на језичкој слици света. Обичај одласка у госте устаљени је образац очувања контаката и уопштени модел оплемењивања патријархално утврђених међуљудских односа. Конзервативна схватања актуелизују се у обичајима везаним за припрему и одлазак у госте и дочекивању гостију, а културно-социјални феномен гостовања у култури призренских Срба може се реконструисати преко концепта *госџоџримсџво* и његових једрених конституената *госџ* и *домаџин*.

Кључне речи: концепт *госџоџримсџво*, српски призренски говор.

Једна од универзалних културних константи у социјалној сфери човекових активности, заједничка традицијама свих народа, јесте категорија гостопримства, с обзиром на чињеницу да одражава један од универзалних и древних видова социјалних односа и активности регулисаних нормом. Етнографски записи потврђују констатацију да је обичај гостопримства својствен свим народима.¹ У научној слици света концепт *госџоџримсџво* представљен је као важан антрополошки и социјални феномен, као систем социјалних веза који је постојао током историје друштва, који је функционисао и који се успостављао у различитим формама обухватајући широки круг социјалних појава, како у дијахронијској, тако и у синхронијској равни. При реализацији, закон гостопримства попуњавао се психолошким, етнокултурним, националним особеностима, које су се таложиле током историје и које су се развијале у систему

* Овај рад настао је у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ЕДБ 178020), који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** Институт за српски језик САНУ Београд, tanja77nis@gmail.com

¹ В. М. Русаков, „Госџ“ как културно-исторический феномен, in: *Дискурс-III* 10, Екатеринбург 2013, 173.

националних култура, традиција, обичаја, добивши индивидуалне културне и језичке интерпретације.

Концепт гостопримства актуелан је у различитим културама, јер је повезан са традицијом етноса, што значи да пружа информације о културној слици света одређеног народа и појављује се као један од кључних, национално детерминисаних концепата у којима је одражен етнички карактер. Ови фактори детерминишу доминантност културне компоненте у његовој структури и једрену позицију концепта у културама и језичком сазнању различитих народа, што потврђује актуелност изучавања овог концепта и издвајање општих и националних културних елемената.

Преглед славистичке научне литературе показује висок интерес лингвиста за ову тему, о чему сведочи велики број дисертација и научних радова у којима се, са аспекта когнитивне семантике и лингвокултурологије, истражују и анализирају језичка средства којима је концепт вербализован у језичкој слици света.² То су углавном компаративно-контрастивна истраживања језичке репрезентације концепата, изведена са циљем да се испитају опште црте концептуализације гостопримства и да се истакну национално-културне специфичности.³ Упоредна испитивања руског и несловенских језика показују неке опште ознаке концептуализације гостопримства – мелиоративна (повољна) процена: позитивна емоционална нијанса; практично социјално понашање: гостопримство подразумева великодушност, срдачност при пријему гостију; емоционалан однос: љубазан однос према гостима.

Концепт гостопримства је фрагмент националне језичке слике света и представља сложено, вишеслојно ментално образовање, комплексну структуру која обједињује одговарајуће појмове, представе, стереотипе (гешталте) одражене у националном погледу на свет и у националном менталитету. Централни појам овог концепта није гостопримство, већ *госић*, што потврђују консултоване публикације. Лексема *госић* у средишту је концепта, с обзиром на то да је гост централна фигура у процесу гостопримства. Истакнуту позицију у концептуализацији гостоприм-

² Г. Р. Гарипова, *Концепт „гостеприимство“ в русском и английском языках: на материале фразеологизмов*, Автореф. дис. 2010, Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов (за адресу приступа види Листу референци); Л. А. Смирнова, *Национально-культурная специфика реализации концепта „гостеприимство“ в русской пословичной картине мира*, Челябинск 2011, 48–50; У. Талл, *Семантика и употребление единиц семантического поля гость в русском языке*, Автореф. дис., 2011; И. А. Стернин, М. С. Саломатина, *Семантический анализ слова в контексте*, Воронеж 2011; Ю. Лиин,

Стереотипное представление о госте в русских пословицах (на фоне китайских), *Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия Филологические науки* 2016, 148–152.

³ С. С. Жаббаева, *Национально-культурная специфика реализации концепта „гостеприимство“: на материале казахского, русского и английского языков*, Автореф. дис., 2014; К. К. Дуйсекова, К. К. Толыбаева, *Концепт „гостеприимство“ и его репрезентация в казахском, английском и французском языках*, 3 (2014) 17–29.

ства госту обезбеђују когнитивни знаци којима се појам разрађује и који учествују у формирању модела фрејма, који развија схеме званог госта, незваног госта, жељеног госта, нежељеног госта, изненадног госта, честог госта, важног госта, кћери-госта у дому родитеља, госта у свадбеном обреду, ритуалног госта. Сценарио гостопримства подразумева прототипичне ситуације у реализацији овог феномена, а то су: позивање гостију, сусрет с гостима, пријем гостију, распоред седења за трпезом, гошћење храном и пићем, разговор, забава, испраћање гостију. Наведене етапе карактеристичне су за традиционалну културу многих народа и прописане су обичајном праксом, а понашање госта и домаћина одређено је народним понашајним обрасцима.⁴ Неки елементи сценарија могу бити редуковани у зависности од специфичности ситуације и културног кода социјума.

Гостопримство је својствено менталитету балканских народа, у чијим се културним традицијама прожимају елементи словенске и оријенталне културе дочекивања гостију и угошћавања. Транзитни географски положај условио је развој народне свести о значају гостопримства и допринео томе да гостољубивост постане препознатљива карактеристика Балканаца и прерасте у стереотип. Стереотипне представе странаца о балканском гостопримству читају се у савременој међукултурној комуникацији, а наш задатак је да испитамо моделе концептуализације овог социокултурног феномена у свести дијалекатске језичке личности преко његове вербалне манифестације у српском призренском говору.

Моделе концептуализације гостопримства и његове интерпретације преко доминантних фрејмова *госћ* и *домаћин* у језичком сазнању призренских Срба реконструисаћемо когнитивносемантичком и лингвокултуролошком анализом лексичког материјала из прве половине 20. века. Анализа је рађена на језичкој грађи преузетој из *Збирке речи из Призрена* Д. Чемерицића. Оригинална, рукописна верзија речника, која садржи око 16.000 листића, чува се у Институту за српски језик САНУ као део лексичке грађе за *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Чемерицићева картотека је 2013. године дигитализована, транскрибован је комплетан лексикографски садржај и може се пронаћи на сајту: <http://prepis.org>.

Специфичан геополитички положај призренског ареала, привредна динамика и интерференција са несловенским културама утицали су на моделирање социјалног понашања чаршијског становништва и обликовање његовог менталитета. Друштвени живот углавном се одвијао у трго-

⁴ О традиционалном гостопримству балканских народа пише Веселин Чајкановић, истичући да су пре свих овај „лепи обичај“ сачували Срби, нарочито у планинским крајевима, као и Албанци из северне Албаније (В. Чајкановић, *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*, Књ. 1, Београд 1994, 262). У племенским

заједницама закон гостопримства налагао је да гост, без обзира на статус, мора бити испоштован и заштићен, пре свега путник намерник, па чак и странац преступник (П. Влаховић *Народно гостіопримство на Косову и Мејтохији*, у: *Рад XIV конгреса Савеза фолклориста Југославије у Призрену 1967*, Београд 1974, 153).

вачким градским четвртима, али се неговала и традиција посећивања, која је прерасла у културну константу социјума. Кућне посете постале су стереотипна форма одржавања социјалних веза са комшилуком, родбином и пријатељима. Обичај одласка у госте постаје устаљени образац очувања контаката и уопштени модел оплемењивања патријархално утврђених међуљудских односа. Културно-социјални феномен гостопримства у култури призренских Срба може се реконструисати преко когнитивних ознака концепта „гостопримство“ и његових језичких репрезентата. Лингвокултурне особености испољавају се у садржају и семном саставу централних јединица концепта и стереотипизације њихових основних значења – *гос, мисафир, айансз гостии, п̄ангъл-мисафир, гостийнка, мисафирлџк, гостийол'убан, гостийойостийриман, гостийол'убно, гостийоримно, гостии (се), добива гостие / добије гостие, гостийински, домач'ин, домъшњи, домаш'ица*. Етнокултуролошки фон читава се у скупу јединица које носе обредне и ритуалне семантичке компоненте, и функционално су ограничене на свадбену и славску обредно-обичајну праксу – *сваийови, ирвич'ар, свейдогар, насийојник*.

У средишту концепта су контактни синоними *гостii* (прасл. *gostī)⁵ и *мисафир / мисафир* (тур. *misafir*, дијал. *müsafir*)⁶. Фрејм госта је у наивној слици призренских Срба добро разрађен, слојевите је структуре и културно детерминисаног садржаја, због чега поседује висок лингвокултуролошки значај. У традицији Призренаца као гост се третира „особа која је у посети код неког у кући“. Прототипично схватање госта репрезентовано је схемом званог госта, односно жељеног госта који има посебан статус и према којем се домаћин односи са нарочитом пажњом. Прототипична ситуација је кућна посета, уз обавезни аспект нуђења храном. (*Гос вал'а да се гостии. – Кани га ка да гу је гос. – Имаф гостие на веч'еру. – Гостийма џ'ебай не могасмо да дадемо. – Андрешка ни је мисафир на веч'еру. – Мисафире ч'екамо за јуире. – Гостийнка је ња вал'а и ч'ес да гу се ч'ини ка гостийнке. – А, мори, ирифайи се јемйуйи за рабоиу и не седи њако ка да си гостийнка*). Конзервативна схватања актуелизују се у третману госта – гост мора бити понуђен храном, за званог госта припрема се ручак или вечера, на тај начин госту се чини част, улога госта подразумева седење и гошћење понудама. Поштовање обичајне етикеције утиснуто је у свести Срба Призренаца, а фонски слој карактеристичан за ову друштвену заједницу рефлектује се у изразу *гостийински ред* (*У нас је други гостийински ред, мори снао, а у вас је ња други*). Пример из говора показује јасну представу Призренаца о културним различитостима у сфери гостопримства и изражену потребу да се традицијом устаљени обичај (ред) испоштује. О важности кућних посета сведочи семантички потенцијал и колокацијска снага придева *гостийински*, којим се употпуњује појмовна и језичка слика призренског гостопримства и уобличава ментална представа о срдачном пријему гостију, која је најдиректније повезана са кон-

⁵ P. Skok, *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971, 595.

⁶ С. Петровић, *Турцизми у српском ири-зренском говору*, Београд 2012, 215.

цептом хране, пића, смештаја – *госџи̇нски рѹч'ек* (*Зго̇и̇вила ни госџи̇нски рѹч'ек*), *госџи̇нска веч'ера*, *госџи̇нска со̀ба*. Етнокултурошки фон у први план избија у синтагми *госџи̇нска со̀ба*, која указује на прототипичну културну реалију традиционалног гостопримства и позицију гостовања у систему међуљудских односа и експлицира специфични концептуални знак – „посебна одаја у кући где се дочекују гости“⁷. Квалификативну функцију овај придев остварује у комуникативно искоришћеној синтагми *госџи̇нске кондѹре*, која културну вредност остварује у контексту обичаја да се обућа гостију уредно поређа испред врата, што имлицира етикецију изувања (*Ўзни ља обр̀ни госџи̇нске кондѹре и урѹди ги*).

Конвенционални однос према госту изражен је глаголом *госџи̇и*, чији семантички садржај носи информацију о универзалним али и специфичним цртама овог појма „дочекује некога као госта частећи га јелом и пићем“. Концептуалне и семантичке компоненте 'храна' и 'пиће' одражавају опште елементе гостопримства, који се појављују као обавезни чиниоци дочекивања гостију. Културна специфика скривена је у дубљим слојевима значењске структуре и јасна је само носиоцима говора, а у вези је са врстама јела и пића који се гостима послужују, што зависи од статуса госта (*Према кума и љогач'а*). Нарочита пажња гостима указује се посланицама, а посебну симболичку вредност имају *локум*, *џигањџице* и *џејсеџи̇џија*, јер се овим специјалитетима исказује радост домаћина. У неким другим ситуацијама добијају обредно значење. У призренском социјуму традиционалан је ритуал испијања кафе и обичај позивања рођака или комшија на кафу (*Прѹџи да љоџи̇јемо љо јѹну кѹу*). Важност овог напитка, као неизоставног елемента у призренској култури гошћења, читава се у народној пословици *Кѹава је џсџи̇нина цр̀на, ѹма је бѹја об̀раз*, што значи да се „човек неће постиди пред гостима ако их послужи кафом“ (Чемериќић).

Однос према госту у призренској култури најбоље је интерпретиран у самом говорном чину, где се контекстуално активирају једрене семе глагола *госџи̇иџи̇и* и актуелизују једрене варијације: *Дѹша џи̇и у кѹчу, вѹла да га гѹсџи̇иши*. – *Госџи̇ија ме, бѹг да му даде сел'амџе̇и, ка да сџм му бра̇и̇и*. – *Госџе̇еше којгѹд би гу дѹша на ожџ'ел'дѹју*. – *Госџе̇е ги кол'џко ми рѹка давѹше*. Комуникативна значења глагола *госџи̇иџи̇и* откривају још неке аспекте призренског гостопримства, као и типизирани ситуације у којима се испољава највиши степен гостопримства. Поредбена секвенца *госџи̇и ка бра̇и̇и* сугерише стереотип братског гостопримства. Исти смисао репрезентује пример *Бра̇и̇и гу вика̀ја у Бејѹград на гѹсџе̇е*. Из самог акта говорења, такође, сазнајемо за једну стереотипну ситуацију гостопримства, а то је одлазак на *ожџ'ел'дѹју*, тј. добродошлицу. Ожџельдија је „призренски обичај доласка рођака, пријатеља, познаника на честитање и част онима чији се члан породице после дужег одсуства вратио у При-

⁷ У муслиманским кућама одељење за пријем гостију назива се *сел'амљк*.

зрен“ (Чемерикић). Овај обичај има јасну структуру, чији сценарио прати редослед етапа: поздрављање при доласку и протоколом утврђена реторика (Гост: „*Свейло ти / ви око*“, Домаћин: „*Да си жив*“); гошћење храном и пићем (послуживање гостију црном кафом и ратлуком, у посебним приликама и тигањима које симболизују изузетну радост домаћина).

Посебан значај у призренској традиционалној духовној култури имају посете везане за обичајно-обредну праксу свадбе. У структури призренске свадбе добро је разрађен сценарио позивања гостију, а сам чин спроводи се на ритуално утврђен начин, у суботу пре свитања, окићеном здравицом напуњеном вином и писаном позивницом (*йусула*) уз учешће обредних агентива. Позивари (*момак* и *момковица*) обавезни су да поштују устаљену комуникативну формулу: „Обичај је да момак не улази у кућу званице, већ јој на вратима даје здравицу и свечано позива у име домаћина: ‘поздравиле ви се од (име домаћина) у недељу на свадбу’, или ‘да заповедајте у суботу вечер на вечеру, а у недељу у сватове’. Званица уноси здравицу у кућу, где сви укућани отпију по гутљај вина, а потом долију своје вино и враћају је момку, даривајући га (пешкир, марама, чарапе, новац), речима ‘да сте живи, нека је срећно’“ (Чемерикић). Фрејм званих гостију на дијалекатској језичкој слици света употпуњује схема учесника свадбе, организована на принципу дихотомне везе – учесници с младине / учесници са младожењине стране, за које важи општи назив *свајџови*, са обавезним семантичким знаком ‘дар’ (*Дој’џше свајџови*. – *К њд њдеш на свадбу, на веч’еру, њај младанавесџа вал’а и да се дарује*). Почасно место у свадбеном ритуалу припада куму, којем поред сакралне (сведок на венчању) припада и обредна улога (*Кџм че донесе кумџовски венџи*. – *Кџм њрџџи џвна*). Обавезна компонента у структури постсвадбеног обичаја, која је неизоставни део традицијског сценарија, јесу прве узајамне посете орођених породица. Обичај посећивања између младине и младожењине породице (*џрвич’*) регулисан је према клишетираном обрасцу који прописује време посете, број и састав учесника, дарове и пратеће ритуалне атрибуте.⁸ Важност овог чина огледа се у вербализацији улоге ‘лица које иде у првич’ – *џрвич’ар* (*Иду џрвич’ари*. – *Првич’ари бџу калабџлк, два-џринџес дџше мџшки*). Први социјални контакти између орођених породица имају велики значај у српској култури и српском

⁸ „У Призрену је овакав обичај: прво иде младина породица, и то недељу-две после свадбе, према договору. Посета се обавља увече, пошто гости остају на вечери, која мора бити богата. У првич иду мушкарци, жене и одрасла мушка деца. Женска и мања мушка деца се не воде у првич. Број првичара није устаљен, мада се код имућнијих иде у већем броју, који мора бити непаран. Редослед првичара у колони (на челу су младини родитељи, иза њих дечаци, потом остали чланови фамилије)

у функцији је евоцирања мушког потомства. Након недељу-две младожењина породица узвраћа посету, такође, у време вечере. Том приликом млада носи бомбоне које су биле припремљене за њену прву брачну ноћ и дели их деци и девојкама да се што пре удају. После вечере млада остаје у гостима код својих, најдуже седам дана. По њу касније иду момковица или свекрва“ (Д. Чемерикић, *Збирка речи из Призрена*).

језичком сазнању, што потврђују церемонијална организација одласка у госте и пријема гостију и називи за такве госте (*Мали гостџи, Велики гостџи*). Културолошки је детерминисана и когнитивна ознака ‘ћерка-гост’ (*Цѣлу недел’у била на гостѣ у маѣре*), јер је по обичају да две до три недеље након свадбе невеста борави у кући својих родитеља недељу дана.

Схема пожељног госта рефлектује стереотипне представе призренских Срба о госту. Улога госта подразумева унапред задате шаблоне владања и комуникације. Поштовање обичајне етикеције ствара еталон пожељног госта, чије су прототипичне особине скромност, пристојност, љубазност, умереност, ненаметљивост. Одступање од социјалне норме у домену гостовања условило је формирање негативног фрејма са маркираним конституентима *аѣансџ гостџи* (изненадни гости) и *ѣангџ-мисафир* (непожељан гост). Обе синтагме у семантичком опису садрже сему ‘изненадан’, с тим што етимолошко значење турцизма у споју *ѣангџ-мисафир* упућује на додатни знак (тур. *dangil* „неотесан, груб“)⁹, имплицирајући компоненту ‘непожељан’. Схеми непожељног госта припада и појмовни знак ‘особа која често и радо иде у госте, која се гости у туђој кући’, који нема одговарајућу лексикализацију у овом говору, али се актуелизује у говорном чину (*Од ка доша, од мисафирљка на мисафирљк иде, јѣн дѣн не веч’раја дома*). Негативно се процењују чести гости (*На мѣку је и ѣај Данка Мандѣна, кѣч’а гу се ѣч’ини оѣел: мало-мало ѣа ѣѣке добије гостѣ*), јер важи неписано правило *Кѣѣ се иде на гостѣ, гостџи се и добиваф*, засновано на принципу узајамности.

Одлика менталитета призренских Срба је срдачно примање и предусретљиво дочекивање гостију (*Добијеф л’и се гостџи, ѣма да се доч’ѣкаф ка ѣѣо је рѣд, ѣѣ да се искоч’и сѣс бѣл образ*), што прераста у морално-карактерну категорију и обликује својства и понашање појединца. Улога домаћина базира се на постулатима који сублимирају националне и оријенталне вредности, на којима је изграђен стереотип топлог, љубазног, отвореног, искреног, великодушног домаћина. У језичком сазнању Призренаца прототип домаћина најбоље је интерпретиран квалификативима *гостѣол’ѣбан* (*Браѣи му ѣо нѣје гостѣол’ѣбан. – Она је млого гостѣол’ѣбна, ул’ѣгнеш л’и гу у кѣч’у да мѣже на главу би ѣѣ ѣѣрила*) и *гостѣоѣриман* (*Тај кѣч’а била дајма гостѣоѣримна*), као и прилозима *гостѣол’ѣбно* (*Млого не гостѣол’ѣбно доч’ѣкаше, бог ги враѣѣја*) и *гостѣоѣримно* (*Да ѣѣ доч’ѣка, гостѣоѣримно ч’ѣ ѣѣ доч’ѣка, но да ѣѣ ѣч’ини ако га мѣл’ѣши ниѣѣѣо, ѣч’ нѣ се надај*). Примећујемо да се у контексту актуелизује ознака ‘захвални гост’, на шта упућује благосиљање *бог ги враѣѣја*. Асоцијално понашање негативно се процењује, па се повучена особа социјално маргинализује и на тај начин што се не посећује (*Тај Сѣојан Кѣч’кар слабо би се мешаја сѣ[s] свѣѣи, ѣа би рѣѣко кѣд и добиваја гостѣ*).

⁹ Петровић, *Турцизми у српском ѣризренском говору*, 268.

Дочек и пријем гостију дужност је главе породице, па отуда Д. Чемериџић не диференцира ситуационе улоге домаћина и семантички их не раздваја, већ социјалну улогу домаћина приписује „старешини куће“, који се номинује јединицом *домач'ин* (*Нурсуз је овако, ама ка домач'ин је млого гостіоприман*). Лексемом *домьшњи* са збирним значењем „укућани“ успоставља се однос симетричности и реципрочности са лексемом *госіи*. Улогом домаћице прописане су радње којима „жена кућног старешине“ (Чемериџић) демонстрира љубазност, несебичност и поштовање према госту. Њене дужности у вези са гостима углавном се своде на послуживање (*Шііо імаш да кажеш, кажі домач'іце а не мене, ја съм гостіінка. – Да іе дочека ііај домачіца, гостіопрімно че іе дочека, но да ііи уч'іни ако гу мол'іш нішііо, іч' не се надај*). Из семантике јединица и говорних секвенци којима су вербални репрезенти илустровани произилази да је значење концепта антропоцентрично, јер одражава општа својства човекове природе, а уједно је и етноцентрично, оријентисано на конкретни народ. Чак и када поседује негативне карактерне особине, перципиране и оцењене од стране колектива, Призренац се уклапа у стереотип домаћина, јер социјални углед породице расте честим и радим доласком гостију. Важност социјалне улоге домаћина рефлектује се преко когнитивног обрасца доброг домаћина, што дијалекатској слици света даје културну посебност и етничку особеност. Моралну и духовну чистоту Призренац најинтензивније доживљава и манифестује у улози домаћина породичне славе. Лингвокултурне карактеристике препознају се и у сценарију прослављања свеца заштитника и активностима које главни учесник славског ритуала обавља – позивање гостију (*Зайоведајіе на свейога, жене на руч'ек, а мужи на веч'еру*), позивање свештеника, освећивање колача у цркви, сечење колача, угађање гостима. Специфичност улоге најстаријег мушког члана породице обележена је адекватним именом које одговара ритуално-религиозном садржају – *свейогар* (*А, он је јуіре свейогар*).

Интерпретација концепта „гостопримство“ и његових доминанти *госіи* и *домаћин* у призренској језичкој слици света показује да су међусобне посете актуелни облик одржавања друштвених односа у култури старих Призренца. Релација домаћин – гост у средишту је концепта гостопримства и чини окосницу семантичког сценарија који се одвија по утврђеним етапама: позивање госта, очекивање госта, дочек госта, гошћење (храна и пиће), разговор с гостом,¹⁰ размена дарова, испраћање госта. На овим кодификованим елементима традиционалног гостопримства почива институција гошћења, која подразумева узајамност као један од основних принципа на којима се заснивају односи припадника појединих група.¹¹ У организацији социјалног живота и социјалних навика у урбаном

¹⁰ Влаховић, *Народно гостіопримство на Косову и Мейхоџи*, 152.

¹¹ М. Цветковић, *Размена дарова на традиционалној свадби у Ибарском Колашину*, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 64 (2001) 156.

амбијенту, које су прерасле у обичајну праксу, упечатљив је утицај источне традиције, а обрасци оријенталне културе и трагови интерференције са турским вредносним системом директно се рефлектују кроз етнокултурну семантику лексема у домену гостопримства. Ови екстралингвистички фактори утицали су на формирање културног идентитета Срба Призренаца и модификовали словенско духовно наслеђе, које се добро очувало у обредној организацији и семантици, посебно у сегментима у којима је дубоко укорено религиозно уверење да бог искушава човека у лику путника намерника, просјака, одметника и сл., проверавајући његово милосрђе.¹² Манифестација концепта *госѿойримсѿиво* и његових језгрених репрезентата – госта и домаћина у призренској језичкој слици света, одражава трагове примитивне (племенске) свести и наивни поглед на свет, али и поступке третирања госта у условима градског живота и развој ове друштвене институције у урбаној мултиетничкој и мултирелигиозној средини. Језичка интерпретација концептуализације гостопримства у говору призренских Срба из прве половине 20. века лингвокултурна је потпора етнолошких теренских истраживања средином прошлога века, сажетих у општи закључак да је гостопримство национална карактеристика становништва Косова и Метохије,¹³ где је „закон гостопримства јачи од смрти“.¹⁴

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – REFERENCE LIST

- Влаховић П., *Народно госѿойримсѿиво на Косову и Меѿохији*, in: Рад XIV конгреса Савеза фолклориста Југославије у Призрену 1967, 1, Београд 1974, 151–155.
- Вучетић Ј., *Закон госѿойримсѿива, јачи од смрти (Поводом ѿријовейѿке Григорија Божовића „Сѿѿари Грмен“)*, Баштина 34, Приштина–Лепосавић 2013, 79–93.
- Гарипова Г. Р., *Концепт „гостеприимство“ в русском и английском языках: на материале фразеологизмов*, Автореф. дис. 2010, Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat, <http://www.dissercat.com/content/kontsept-gostepriimstvo-v-russkom-i-angliiskom-yazykakh#ixzz3iP9KUhsB> [приступљено 1. 3. 2018].
- Дуйсекова К. К., Толыбаева К. К., *Концепт „гостеприимство“ и его репрезентация в казахском, английском и французском языках*, Известия Национальной Академии наук Республики Казахстан, Но. 3, Алматы 2014, 17–29.
- Жабаева С. С., *Национально-культурная специфика реализации концепта „гостеприимство“: На материале казахского, русского и английского языков*, Автореф. дис., Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat, <http://www.dissercat.com/content/natsionalno-kulturnaya-spetsifika-realizatsii-kontseptagostepriimstvo-na-materiale-kazahsk#ixzz58KSpIMwr/> [приступљено 1. 3. 2018].

¹² Чајкановић, *Сѿудије из срѿске религије и фолклора*, 151.

¹³ П. Влаховић, *Народно госѿойримсѿиво на Косову и Меѿохији*, 154.

¹⁴ Ј. Вучетић, *Закон госѿойримсѿива, јачи од смрти (Поводом ѿријовейѿке Григорија Божовића „Сѿѿари Грмен“)*, 34 (2013), 79.

- Линн Ю., *Стереотипное представление о госте в русских пословицах (на фоне китайских)*, Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия Филологические науки, 2016, 148–152. <https://cyberleninka.ru/article/n/stereotipnoe-predstavlenie-o-goste-v-russkih-poslovitsah-na-fone-kitayskih/> [приступљено 16. 4. 2018].
- Петровић С., *Туризми у српском љизренском говору*, Београд 2012.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–20, Београд 1959–2017.
- Русаков В. М., „Гость“ как культурно-исторический феномен, in: Дискурс-ПИ, 10, Екатеринбург 2013, 172–174.
- Смирнова Л. А., *Национально-культурная специфика реализации концепта „гостеприимство“ в русской пословичной картине мира*, у: Международная научная конференция „Филология и лингвистика: проблемы и перспективы“, Челябинск 2011, 48–50.
- Стернин И. А., Саломатина М. С., *Семантический анализ слова в контексте*, Воронеж 2011.
- Талл У., *Семантика и употребление единиц семантического поля гость в русском языке*, Автореф. дис. 2011, Научная электронная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat, <http://www.dissercat.com/content/semantika-i-upotreblenie-edinit-semanticheskogo-polya-gost-v-russkom-yazyke#ixzz5EtlcIWFY>.
- Цветковић М., *Размена дарова на љтрадиционалној свадби у Ибарском Колашину*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 64, Београд 2001, 155–174.
- Чајкановић В., *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*, Књ. 1, Београд 1994.
- Чемерикић Д., *Збирка речи из Призрена*, <http://prepis.org>.
- Skok P., *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb 1971–1974.

THE CONCEPTUALIZATION OF GUEST AND HOST IN THE LINGUISTIC EXPERIENCE OF THE PRIZREN SERBS

The pragmatic and semiotic aspect of hospitality can be deciphered and interpreted through the semantic meaning of lexical units that elaborate this concept in the linguistic landscape of the world. The custom of visiting/paying a visit is a well-established pattern of maintaining contacts and a general model of refining patriarchal relationships. Conservative views are actualized in customs associated with preparing for and paying visits and receiving guests and so the socio-cultural phenomenon of paying visits in the culture of Prizren Serbs can be reconstructed through the concept of hospitality and its pivotal constituents of guest/visitor and host.

Keywords: concept of hospitality, Serbian vernacular of Prizren

One of the universal cultural constants in the social sphere of human activities, common to the traditions of all peoples, is the category of hospitality, which reflects one of the universal and ancient forms of norm-regulated social relationships and activities. The concept of hospitality is a fragment of the national linguistic landscape and represents a complex, multi-layered mental knowledge, a complex structure that unites concepts, images and stereotypes (gestalts) reflected in the national worldview and mentality. The models of conceptualization of hospitality and its interpretation through the dominant frames of guest/visitor and host in the linguistic knowledge of Prizren Serbs will be reconstructed in a cognitive-semantic and linguo-cultural analysis of lexical material from the first half of the twentieth century. The analysis was done on the linguistic evidence taken from D. Čemerikić's Collection of Words from Prizren. The socio-cultural phenomenon of hospitality in the culture of the Serbs of Prizren can be reconstructed using cognitive markers of the concept of hospitality and its linguistic representatives. Linguo-cultural peculiarities are manifested in the contents and semantic composition of the concept's central units and the stereotypization of their basic meanings – *гџс, мисџфир, айансџз гџсџи, џангъл-мисџфир, гџсџинка, мисџфирлък, гџсџол'убан, гџсџийосџийриман, гџсџол'убно, гџсџийримно, гџсџи (се), добџва гџсџе / добџје гџсџе, гџсџински, домџчин, домџшњи, домџч'ица*. The ethno-culturological phone is manifested in the set of units bearing ritual and semantic components, which are functionally limited to the customs associated with weddings and the Serbian religious feast of *slava* – *сџаџџџви, џрџич'ар, сџеџџџгар, насџџџник*. The paper analyzes frames and models in which the concept of hospitality is elaborated in the linguistic knowledge of Prizren Serbs through cognitive signs and their verbal representations – the schemes of invited guest, uninvited guest, welcome guest, unwelcome guest, surprise guest, frequent guest, important guest, guest in a wedding rite, ritual guest. The hospitality scenario entails prototypical situations in the realization of this phenomenon: inviting guests, meeting guests, receiving guests, seating

arrangement, wining and dining guests, conversation, entertainment, sending off guests. The interpretation of the concept of hospitality and its dominants of guest and host in the Prizren linguistic landscape of the world shows that reciprocal visits were a living form of maintaining contacts in the culture of the old inhabitants of Prizren. In the organization of social life and social habits in an urban environment, which have evolved into a well-established practice, there is a striking influence of the Eastern tradition, and the models of Oriental culture and the traces of interference with the Turkish value system are directly reflected in the ethno-cultural semantics of lexemes in the field of hospitality.

TANJA MILOSAVLJEVIĆ